

İNGİLTERE'DEKİ TÜRK CAMİLERİ VE ENTEGRASYON SÜRECİNE SOSYO-KÜLTÜREL KATKILARI

Yakup ÇOŞTU*
Süleyman TURAN**

ÖZET

1950'lerden itibaren Türkler çok çeşitli sebeplerle Avrupa ülkelerine göç etmeye başlamışlardır. Sonraki süreçte göç dalgalarının artmaya başlaması ve Türklerin buldukları ülkelerde hatırı sayılır bir nüfusa ulaşmalarının bir sonucu olarak, öncelikle temel dini pratiklerin yerine getirildiği mescitler, daha sonra ikinci ve üçüncü kuşakla birlikte ise çevresindeki yapılanmalarla bir bütün oluşturan kurumsal camiler inşa edilmiştir. Bu camiler din hizmetleri dışında üstlendikleri sosyal, kültürel ve eğitsel fonksiyonları sayesinde hem dini ve milli değerlerin korunması ve yaşatılması hem de Türklerin buldukları ülkelere entegrasyonlarına büyük katkılar sağlamıştır. Bu çalışmada, İngiltere'deki Türklere ait camiler ve bunların temel fonksiyonları ele alınmaktadır.

Anahtar kelimeler: İngiltere, İngiltere Türk Toplumu, Camiiler, Dini Organizasyonlar, Entegrasyon

ABSTRACT

Turkish Mosques in England and Their Socio-Cultural Contributions to Integration Process

Since the very beginning of 1950s, the Turks started to migrate to European countries due to different reasons. As consequences of increasing migration waves and the fact that Turkish people have constituted a considerable portion of the population in the host countries, the first generation yielded primarily to build masjids to perform basic religious duties and then the second and third generation tended to construct institutional complexes that become integrated with the surrounding parts. With their religious, social, cultural and educational functions, these multi-functional mosques have played key roles up to present date to protect the religious and national values and contributed considerably to the integration process of the Turkish immigrants to their hosting countries. This article deals with the Turkish mosques in England and their basic functions.

Key words: England, Turkish Society in England, Mosques, Religious Organizations, Integration

---

* Dr., Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Bilim Dalı, yakupcostu@hitit.edu.tr

** Araş. Gör., Ondokuzmayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Bilim Dalı, sturan@omu.edu.tr

I. Giriş

1950'lerden itibaren Türkiye'den, genel olarak ekonomik, siyasi, eğitim ve sosyal nedenlerden dolayı çok sayıda kişinin çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmeye başladığı bilinmektedir. Sonraki süreçte diasporadaki Türkler artık yaşadıkları ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal hayatında göç ardı edilemeyecek kadar önemli bir demografik güç haline gelmişlerdir. Nitekim günümüzde Avrupa'da dort milyona yaklaşan Türkiye kökenli insan yaşamaktadır.

Anavatana geri dönme ihtimalleri büyük ölçüde ortadan kalkmış olan bu Türklerin buldukları ülkelere entegrasyon süreçleri sancılı olmaktadır. Her ne kadar Türklerin buldukları ülke vatandaşlığına geçişleri hukuki açıdan birtakım kazanımları beraberinde getirse de, dini ve milli kimlik ozlmesi, kuşaklar ve kültürler arası çatışma ve yabancılaşma şeklinde kendini gösteren pek çok sorun özüm beklemektedir. Diasporadaki Türklerin bir kısmının, so konusu olumsuzlukları gidermek, kültürel ve dini kimliklerini muhafaza edebilmek ve buldukları ülkelere uyum sağlayabilmek duşuncesiyle çeşitli sivil toplum kuruluşları etrafında örgütlendikleri gorlmektedir. Avrupa'da yaşayan Türklerin kurdukları bu sivil toplum kuruluşlarından biri de, camii ve çevresinde şekillenen din temelli örgütlenmelerdir.

Avrupalı Türkler tarafından kurulan camiiler, Türkiye'dekilerden farklı olarak dar anlamda din hizmetlerle sınırlı kalmamakta, toplumun farklılaşmış ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik kurumsal bir yapıya dö'nuşmektedir. Öyle ki, camii ve çevresinde örgütlenen sivil organizasyonlar, din hizmeti yanında sosyal, kültürel ve eğitsel alanlarda da faaliyetler gerçekleştirmektedirler. Dolayısıyla, milli kimliğin muhafazasında hayati fonksiyona sahip dini ve kültürel değerlerin insanlara aktarıldığı ve aynı zamanda göçmenlerin kendi anlam dünyalarını inşa ettikleri ve yaşadıkları ülkelere entegrasyonlarında etkin bir rol üstelenen so konusu bu sivil örgütlenmeler (camiiler) etrafında gelişen dini ve kültürel hayata yakından bakmak önem taşıyacaktır.

Bu alışmamızda biz, İngiltere'de Türklere ait cami ve çevresinde örgütlenen sivil organizasyonlar ile bunların diasporadaki Türkçe konuşan Müslüman topluluğun sosyal yaşamlarına ve yaşadıkları ülkelere entegrasyonlarına da katkı sağlayan temel fonksiyonları üzerinde duracağız. Bunu yaparken, öncelikle kısa-

ca Türklerin İngiltere'ye göç süreçleri ve Türk toplumunun dini yapısı hakkında bilgi verilecek, daha sonra da Türklere ait camiler ve fonksiyonları ele alınmaya çalışılacaktır.

II. İngiltere Türk Toplumunu ve Dini Yapı

Türklerin, İngiltere'deki varlığı 20. Yüzyılın başlarına kadar geri götürülmektedir. 1917'de Kıbrıslıların İngiliz vatandaşlığı kazanmasından hemen sonra Kıbrıslı Türklerin İngiltere'ye göç etmeye başladıklarını görmekteyiz. İlk büyük göç dalgası, II. Dünya Savaşını takiben 1940'lı yıllardan sonra başlamış, 1960'larda daha da artmıştır. İkinci büyük dalga ise, 1974'te Kıbrıs adasının Kuzeyde Türkler ve güneyde Rumların oluşturduğu iki bölgeye ayrılmasından sonra artan baskı ve şiddet üzerine İngiltere'ye göç eden Kıbrıslı Türkleri kapsamaktadır.¹

Türkiye'den eğitim, ekonomik ve politik nedenlerden dolayı İngiltere'ye göçün başlaması 1970'lerin sonuna denk gelmektedir. İki ülke arasında ikili sosyal ve ekonomik anlaşma bulunmadığından dolayı İngiltere'ye göç eden Türklerin sayısı diğer Avrupa Ülkelerine göç edenlerden çok daha az olmuştur.²

Üçüncü büyük dalga 1990'larda gerçekleşmiştir. Bu periyotta, çok sayıda Türkiye kökenli Kürt vatandaşı, Güney Doğu ağırlıklı olarak süregelen silahlı çatışmaların yol açtığı kaotik ve güvensiz ortamdan hem Türkiye içinde daha güvenilir bölgelere, hem de yurt dışına doğru göç etme eğiliminin bir parçası olarak sığınmacı olmak için İngiltere'ye başvurmuş ve mülteci statüsünde göç etmiştir.³

¹ Robin Oakley, "Family Kinship and Patronage The Cypriot Migration to Britain", *Minority Families in Britain: Support and Stress*, Ed. Verity Saifullah Khan, The Macmillan Press London 1979, ss. 15-16; Sarah Ladbury, "The Turkish Cypriots: Ethnic Relations in London and Cyprus", *Between Two Cultures: Migrants and Minorities in Britain*, Ed. James L. Watson, Blackwell, Oxford, 1977, ss. 305-306.

² Aydın Mehmet Ali, *Turkish Speaking Communities and Education -no delight*, Fatal Publication, London, 2001, s.7 ; Tözün Issa, *Talking Turkey The Language, Culture and Identity of Turkish Speaking Children in Britain*, Trentham Books, Staffordshire, 2005, s.8; İhsan Yılmaz, "Londra'daki Türkiye ve Türk Diasporası" *Bir Başka Açıdan İngiltere*, der. Sedat Laçiner, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, s. 143.

³ Tayfun Atay, *Türkler, Kürtler, Kıbrıslılar İngiltere'de Türkçe Yaşamak*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006, ss. 37-39; İssa, *a.g.e.*, ss. 8-9.

İngiltere Türk Toplumunu görüldüğü üzere, değişik zamanlarda farklı amaçlarla İngiltere'ye gelen Türkler, Kürtler ve Kıbrışlı Türklerden oluşmaktadır. İngiltere Türk Toplumunun nüfusuyla ilgili kesin istatistiki bilgiler bulunmamaktadır. Bununla beraber İngiltere'deki Türk nüfusun 300-350 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir. Bu popülasyonun çoğunluğunu Kıbrışlı Türkler oluşturmaktadır. Türk Toplumunun nüfusuyla ilgili kaynaklarda yaklaşık olarak verilen bu rakama İngiltere'de mülteci veya kaçak olarak bulunan vatandaş ve soydaşlarımızın sayısı da dahil edilmektedir.⁴

İngiltere'ye göç eden Türkiye ve Kıbrıs kökenli göçmenlerin, % 75'i Londra'da, % 23 kadarı Birmingham, Manchester, Liverpool, Luton, New Castle ve Leeds olmak üzere Orta İngiltere'de, geriye kalan % 2'lik bölümü ise İskoçya ve Kuzey İrlanda'da yaşamaktadır.⁵

Londra'da göçmen gruplar genellikle gettolar halinde yaşamaktadırlar. Londra'daki Türk Toplumunun büyük bir bölümü de şehrin kuzeyine yerleşmiştir. Ancak Güney Londra'da da önemli miktarda, Türk göçmen yaşamaktadır. Türk göçmenlerin Kuzey Londra'da Barnet, Dalston, Edmonton, Enfield, Hackney, Haringey, Islington, Palmers Green, Southgate, Stoke Newington, Tottenham, Wood Green; Güney Londra'da ise, Elephant Castle, Lewisham ve Peckham bölgelerinde yoğunlaştikları görülmektedir. Türkler, Kürtler ve Kıbrışlı Türklerin büyük çoğunluğu yaşamlarını yerleştikleri aynı bölgelerde sürdürmektedirler.⁶

İyi bir eğitim almak, daha rahat bir hayat yaşamak, iş alanlarında başarı elde etmek gibi sosyo-ekonomik nedenler ile politik nedenler İngiltere'ye gn arkasında yatan temel hususlardır.

⁴ Bkz. Talip Kkcan, "Turks in Britain: Religion and Identity", *Turks in Europe, Culture, Identity, Integration*, ed. T. Kkcan, V. Güngör,; Turkevi Research Centre, Amsterdam, 2009; Bkz. Nilgün Gülcan, "Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları" *Bir Başka Açıdan İngiltere*, der. Sedat Laçiner,; ASAM Yayınları, Ankara, 2001, ; Bkz. Yılmaz, *a.g.m.*; Bkz. Atay, *Türkler, Kürtler, Kıbrışlılar..*; Bkz. Cemal Yalçın, "The Turkish Existence in the United Kingdom", *C.. Sosyoloji Tartışmaları Dergisi*, sayı: 1, 2003.

⁵ Bkz. www.turkishconsulate.org.uk/tr/turktop.htm (24.01.2008)

⁶ Talip Kkcan, *Politics of Ethnicity, Identity and Religion Turkish Muslims in Britain*, Ashgate, Aldershot, 1999, ss. 64-66; Issa, *a.g.e.*, ss. 6-10; Atay, *Türkler, Kürtler, Kıbrışlılar.....*, ss. 67-70.

İngiltere Türk Toplumunu, uzun yıllar tekstil sektöründe hem işçi hem de işveren düzeyinde faaliyet göstermiştir. 1990'ların ortasından itibaren tekstil sektöründeki bazı olumsuz gelişmeler, yaklaşık yirmi yıldır topluluğun ana geçim kaynağının yitirilmesine neden olmuştur. Londra'daki Türk topluluğunun temel geçim kaynağını oluşturan tekstil kapısının kapanmasının ardından, topluluk çeşitli iş alanlarına yönelmiştir. Bugün, gıda sektöründen teknik hizmetlere kadar çeşitli ticari alanlarda faaliyet göstermektedirler.⁷

İngiltere'de Türkçe konuşan topluluğun neredeyse % 98'i Müslüman'dır. Bu oranın büyük çoğunluğunu Sünniler oluşturmaktadır. Bunun yanında dikkate değer bir oranda alevi nüfus da mevcuttur. Ayrıca, alevilerin dini pratiklerini yerine getirdikleri bir 'Cemevi' de bulunmaktadır.

1960 ve 1970'li yıllarda İngiltere Türk Toplumunun dini hayatı, bazı bireysel gayretler dışında çok fazla organize bir yapı sergilememekteydi. O yıllarda, ilk kuşak göçmenlerin dini yaşantısı bazı temel dini pratikleri yerine getirmekle sınırlıydı. Ancak bu insanların anavatana geri dönme ihtimalleri büyük ölçüde ortadan kalkınca ve ikinci ve üçüncü kuşak nesiller yetişince yeni bir takım yapılanmalar içine girilmesi zorunluluk haline geldi. Bu bağlamda, özellikle milli, dini ve kültürel değerlerin yeni nesillere aktarılacağı ve göçmenlerin kendi anlam dünyalarını inşa edebilecekleri bir takım örgütlenmeler tesis edilmeye başlandı.⁸ Sosyal, siyasal ve ekonomik temelli bu yapılanmalar arasında, cami ve etrafında gelişen dini ve kültürel örgütlenmeler önemli bir yer işgal etmektedir.

1970'li yılların sonundan itibaren ilk dini organizasyonların tesis edilmeye başlandığı ve zamanla bu organizasyonların sayısının arttığı görülmektedir. Türk topluluk, dini alanda organize olmaya yönelik ilk teşebbüs olarak, küçük evler satın almak suretiyle bu yerleri ibadet mekanlarına dönüştürmüşlerdir. Daha sonra eski bir sinema binası (Aziziye Camii), bir kilise (Peckham Camii) ve bir sinagog (Shacklewell Cami) camiye dönüştürülmüştür. 1999 yılında minareli yeni bir cami (Süleymaniye Camii) inşa edilmiştir. 2008 yılında ise bir Hindu tapınağı camiye (Mevlana Rumi Camii) dönüştürülmüştür. Bu dini yapılarda din hizmetleri

⁷ Atay, *Türkler, Kürtler, Kıbrıslılar.....*, ss. 81-83.

⁸ Küçükcan, *Politics of Ethnicity.....*, ss. 145-175.

yanında toplumun beklentilerine yönelik bir takım başka faaliyetler de yrtlmeye başlanmıştır. Bu dini meknlarda dinsel faaliyetlerin yanında, eğitsel, kültürel ve sosyal aktivitelerin yürütülmesi, Türk toplumunun bir taraftan dini ve milli kimliğinin korunmasına, diğer taraftan da İngiltere'ye entegrasyonuna katkı sağlamış ve sağlamaya devam etmektedir.

Türk topluluğu tarafından oluşturulan dini organizasyonların Türkiye'nin ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyetinin ideolojik ve politik yapısına göre farklılaştığı görülmektedir. Türk topluluğun tek tip bir kültüre ve tek tip uygulamalara ve dini açıdan tek tip inançlara sahip olmaması, bu farklı dini organizasyonların tesisinde etkili olan önemli bir unsurdur. İngiltere'de Türklere yönelik dini temelli hizmet sunan vakıf ve derneklerin önemli bir kısmı, Türkiye'deki mevcut dini grup, cemaat ve hareketlerin lokal söylemlerinin ve paralanmışlıklarının adeta bir izdüşümü görünümündedir. İngiltere'deki dini yapılanmaların söylem içeriği ve ideolojik duruşları, Kıta Avrupa'sındaki özellikle de Almanya'dakilere benzer bir şekilde⁹, büyük lde Türkiye'de belirlenen gündemi takip etmekte, geçmiş tasavvurları gibi gelecek tasarımları da söz konusu ideallere göre şekillenmektedir.¹⁰

İngiltere'de Türklere yönelik dini ve kültürel ağırlıklı hizmet sunmaya çalışan temel gruplar şunlardır: Nurcular (Glen Grubu), Süleymancılar, Mili Grşler, lkcler, şeyh Nazım Kıbrısı Grubu, Aleviler ve son olarak da Türk Diyanet Vakfı.

Londra Türk Büyükelçiliği Din Hizmetleri Mşavirliğiyle organik bağlantılı olarak 2001 yılında hizmet vermeye başlayan "*İngiltere Türk Diyanet Vakfı*, İngiltere'deki Türklere yönelik dini ve kültürel faaliyetler yürüten guruplardan biridir. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışı din hizmeti politikasının bir yansıması olarak oluşturulan ve temel kuruluş amacı "Kamuya yararlılık ve hayır amacıyla Birleşik Krallık bünyesinde yaşayan tüm Türklere, dini, kültürel, sosyal ve eğitim hizmetleri vermek, dini, milli, ahlaki ve kültürel kimliklerini koruyarak İngiltere toplumu ile uyumlu yaşamalarını temin etmektir"¹¹ şeklinde ortaya konulan

⁹ Erkan Perşembe, *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005, 136-158.

¹⁰ Celaleddin elik, "Almanya'da Türklere: Sürekli Yabancılık, Kültürel atışma ve Din", *Mlel ve Nihal*, C.: 5, sayı: 3, 2008, ss. 131-132.

¹¹ Bkz. www.diyamet.org.uk (24.10.2008)

‘İngiltere Türk Diyanet Vakfı’ önemli bir misyon üstlenmiştir. Londra’daki Diyanet Vakfı, diğer Avrupa ülkelerindeki Diyanet Vakıflarına (Almanya, Belçika, Hollanda, gibi) nispetle oldukça geç tesis edilmesine rağmen, bugün, bünyesinde hizmet sunan gerek yurt içinden gelen din adamları, gerekse İngiltere’de yüksek eğitim görmüş personeliyle, İngiltere’de yaşayan vatandaş ve soydaşlarımızın dini ve kültürel konularda bilgilendirilmesi ve milli ve dini değerlerinin güçlendirilmesine yönelik faaliyetlerine aktif bir şekilde devam etmektedir.¹²

İngiltere Türk Diyanet Vakfına bağlı iki cami (Luton Türk İslam Merkezi Cami, Bristol Türk İslam Merkezi Cami) bulunmaktadır. Bununla beraber, Vakıf, çeşitli derneklerce yapılan cami ya da mescitlere din görevlisi kadrosu tahsis etmek suretiyle hizmet sunmaya çalışmaktadır. Örneğin, Londra merkezde, ‘İngiltere Türk İslam Cemiyeti’ bünyesinde faaliyet gösteren Aziziye Camiinde, Vakfın resmi bir din görevlisi hizmet sunmaktadır. Kısa süre önce ise, ‘Londra İslam Türk Cemiyeti’ (Newington Green/London) ve ‘Türk Toplum Derneği’ (Kotku Cami/New Castle) bünyesinde faaliyet yürüten camilere de, Vakıf tarafından birer kadro tahsis edilmiştir. Vakfın, Londra merkezde hizmet sunabileceği fiziksel mekânların azlığı önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. İngiltere’de yaşayan Türk nüfusunun önemli bir kısmının Londra’da yaşadığı göz önüne alınırsa, bu hususun önemi daha da artmaktadır.

Bir diğer grup, Şeyh Nazım Kıbrisi tarafından 1970’lerde Londra’da tesis edilen tasavvufi ağırlıklı bir yapılanma olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir mekan satın alarak bunu ibadet mahalline (Peckham Camii) dönüştüren ve daha ziyade dinsel faaliyetler yürüten bu oluşuma gerek Türkiye kökenli, gerekse Kıbrıs kökenli Türklerin yanı sıra, bazı İngiliz Müslümanlarda katılmışlardır. Kuzey Londra’da ‘Şeyh Nazım El-Hakkani Dergahı’ isimli mekanda bir tarikat düzeni tesis eden grup, bugün faaliyetlerini bu dergah merkezli olarak sürdürmektedir.¹³ Ayrıca, dergah merkezinde günlük ibadetlerin yapıldığı (Cuma ve Bayram namazları da dahil) küçük bir mescitte bulunmaktadır.

¹² Yaşar Çolak, “Din Hizmetleri Bağlamında İngiltere Dosyası”, 2005, www.diyamet.org.uk/yazilar/ingilteredosyasi.pdf (24.10.2008)

¹³ Bkz. Tayfun Atay, *Batı’da Bir Nakşi Cemaati Şeyh Nazım Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

İngiltere’de Türk toplumuna yönelik faaliyet yürüten bir diğer grup ‘İngiltere Türk İslam Cemiyeti’dir. İngiltere’de Türklerin kurduğu en eski organizasyonlardan biridir. Bu organizasyon, resmiyette her hangi bir dini grup veya cemaatle bağlantılı grnememle birlikte, Türkiye’deki ‘İsmail Ağa Cemaati’ ile yakın bir bağı olduğu bilinmektedir.¹⁴ Bu organizasyon, halen, Kuzey Londra’da Aziziye Cami merkezli dini ve sosyo-kültürel faaliyetler yürütmektedir.¹⁵

‘Türk İslam Kültür Merkezi Vakfı’ adı altında faaliyet yürüten Süleymancılar, daha ziyade cami merkezli dini ve sosyo-kültürel hizmetler sunmaktadırlar. Bu grup, Londra’daki Türklere ait ilk minareli camiyi (Süleymaniye Camii) inşa etmiştir. Süleymaniye Camii dışında, vakfa bağlı Londra’da, Wood-Green Fatih, Valide Sultan ve Greenwich camileri bulunmaktadır. Ayrıca, İngiltere’nin diğer bölgelerinde Selimiye Camii (Manchester), Hamidiye Camii, (Leicester) ve Osmaniyeye Camii (Stoke-on-Trent) olmak üzere toplam 7 camisi mevcuttur.¹⁶ öte andan, bu grup, ‘Birleşik Krallık Türk İslam Vakfı’na bağlı Shacklewell Camii olarak bilinen ve yakın zamanda Ramazan-ı Şerif Cami olarak ismi değiştirilen bu camide, bir din görevlisi tahsis etmek suretiyle hizmet sunmaya çalışmaktadır.

Glen Cemati mensupları ise daha ziyade eğitsel ve kültürel faaliyetler üzerine odaklanmışlardır. Londra’daki İngiliz eğitim sistemine göre eğitim veren resmi ilk Türk bağımsız okulu (Wisdom School) bu grup tarafından kurulmuştur.¹⁷ İngiltere’nin çeşitli şehirlerinde farklı isimlerle altında örgütlendikleri vakıf ve dernekler yoluyla eğitim ve kültür hizmetlerini sürdürmektedirler.¹⁸ Londra’da Glen grubuna bağlı olarak faaliyet yürüten ‘Anadolu Müslüman Toplumu’ isimli vakıf, 2008 Ramazan ayında kuzey Londra’da bir Hindu tapınağını satın almış ve burasını restore ederek camiye dnştrmştir. ‘Mevlana Rumi Cami ve Diyalog Merkezi’ adı verilen bu yapı, hem temel dini pratiklerin ye-

¹⁴ Tayfun Atay, *Batt’da Bir Nakşi Cemaati.....*, s.277.

¹⁵ Bkz. www.aziziye.co.uk (25.07.2008)

¹⁶ Bkz. www.suleymaniye.org (14.08.2009)

¹⁷ Bkz. www.wisdomschool.org.uk (14.08.2009)

¹⁸ Londra: Axis Eğitim Vakfı (Axis Educational Trust); Glasgow: The Nurture Educational & Cultural Society, Leicester: Anadolu Eğitim ve Kültür Derneği (Anatolia Cultural and Educational Society).

rine getirildiği bir ibadet mekanını hem de bir takım eğitsel, sosyal ve kültürel faaliyetlerin yürütüldüğü bir merkez olarak hizmet vermektedir.¹⁹

'Londra İslam Türk Cemiyeti', ülkücü ve milliyetçi bir çizgide faaliyet yürüten bir organizasyondur. Bu grubun, Kuzey Londra'daki merkezlerinde küçük bir mescit (Muradiye Mescidi) bulunmaktadır. Bu mescitte, Cuma namazları da dahil olmak üzere günlük ibadet yapılabilmektedir.²⁰ Yakın bir dönemde İngiltere Türk Diyanet Vakfı tarafından bu camiye resmi bir din görevlisi kadrosu tahsis edilmiştir.

İngiltere Türk toplumuna yönelik dini ve kültürel faaliyetler yürüten bir diğer oluşum, 'İngiltere İslam Toplumu Milli Görüş' adı altında faaliyet yürüten ve Avrupa Milli Görüş Toplumuyla bağlantılı olan organizasyondur. Avrupa (Almanya, Belçika, Hollanda gibi)'da faaliyet gösteren Milli Görüş organizasyonlarına göre nispeten daha geç kurulan bu oluşum, Kuzey Londra'da satın aldıkları küçük bir mekanda dini, eğitsel ve kültürel alanlarda faaliyet yürütmektedirler. Bu mekanda aynı zamanda günlük ibadetlerin yapılabileceği (Cuma ve Bayram namazları hariç) küçük bir mescit de bulunmaktadır.²¹

Kendilerini alevi olarak tanımlayan Türkler ise, 1993 yılında 'İngiltere Alevi Kültür Merkezi ve Cemevi' adı altında sosyal ve kültürel faaliyetler yürüttükleri bir merkez tesis etmişlerdir. Bu merkezin tesis edilmiş amacı, alevi düşüncesini muhafaza etmek, korumak ve ayrıca gelecek kuşaklara aktarmak için kültürel ve eğitsel faaliyetler yürütmek şeklinde ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra bu merkez, dinsel pratiklerin yerine getirildiği 'Cemevi' fonksiyonu da icra etmektedir.²²

Bu temel grupların yanı sıra, İngiltere Türk toplumuna yönelik faaliyet yürüten Türkiye bağlantılı Hakyol, Zahit Koktu Cemaati, Adıyaman Menzil, gibi bir takım küçük dini organizasyonların varlığı da bilinmektedir.

¹⁹ Bkz. www.rumicentre.org.uk (14.08.2009); Bkz. www.anatolianmuslims.org.uk (14.08.2009)

²⁰ Bkz. www.turkocagi.co.uk (09.09.2009)

²¹ Bkz. www.milligorur.co.uk (09.09.2009)

²² Bkz. www.iakmc.org.uk (15.09.2009)

İngiltere Türk Toplumuna yönelik dini ve kültürel ağırlıklı hizmetlerin genelde camii ve çevresinde örgütlenen grup, dernek veya vakıflarca yrtlmeye çalışıldığı görülmektedir. Bu mekanlar aracılığıyla yürütülen dini, eğitsel ve kültürel hizmetler hem, dini ve milli değerlerin korunmasına ve genç kuşaklara aktarılmasına, hem de yaşanılan ülkeye entegrasyon sürecinde önemli katkılar sağlamaktadır. Burada, camii ve çevresinde örgütlenen bu organizasyonlar tarafından yürütülen faaliyetlerin toplumsal fonksiyonları ile hizmet anlayışlarındaki farklılaşmalar üzerinde durulacaktır.

III. Camilerin Toplumsal Fonksiyonları

Cami, içinde bulunduğu toplumun sosyal yapısını oluşturan aile, ekonomi, eğitim, siyaset, hukuk gibi kurumlardan biridir. Bir kurum olması yönüyle de, diğer kurumlara sürekli bir ilişki içindedir. Bu noktada, bir kurum olarak caminin toplumsal fonksiyonu nedir ve diasporadaki Türklerin buldukları ülkelere entegrasyon süreçlerinde ne gibi roller icra etmektedir Şeklinde bir takım sorular akla gelebilmektedir. Bu ve benzeri sorulara, Ataman'ın da işaret ettiği gibi, net bir cevap vermek zor görünmektedir. Çünkü, değişen sosyal, kültürel, coğrafi, siyasi ve benzeri değişkenlere göre camiler değişik fonksiyonlar icra edebilmektedirler.²³ Nitekim göçmen olarak yaşadıkları diğer ülkelerde olduğu gibi, İngiltere'de yaşayan Türkler için de camiler, salt ibadet mekanı olmanın yanında farklı sosyal işlevler üstlenmişlerdir. Cami, anavatandan taşınan kültür ve değerlerin paylaşıldığı, bir takım kurs ve eğitim hizmetlerinin sunulduğu, karşılaşılan sorunların zmne çalışıldığı, ev sahibi toplumla dinsel ve kültürel ayrılıkların sembolize edildiği bir mekandır. Mekansal birlikteliğin odağında yer alan cami, bir yandan ibadet mekanı olma fonksiyonunu yerine getirirken, öte yandan kitabevi, çay ocağı, bakkal, market, dil ve eğitim kursları, hanımlar ve gençler lokali, seyahat acentesi, düğün ve konferans salonu gibi i içe geçmiş yapılarla göçmen Türklere sosyo-kültürel bir ortam sunmaktadır. Kısacası, dini ve sosyo-kültürel organizasyonların simgesel ve

²³ Kemal Ataman, "Yapısal Adaptasyon ya da Caminin Asli Fonksiyonlarını stlenme Süreci", *III. Din Őurası Tebliğ ve Müzakereleri*, DİB Yayınları, Ankara, 2005, ss. 532-533.

yapısal çevresinin bir ibadet mekanı olan 'cami'de somutlaştığını söylemek mümkündür.²⁴

İngiltere'deki Türkçe konuşan Müslüman topluluğa ait camii ve mescitleri (bkz. tablo 1) toplumsal fonksiyonları açısından ikili bir tipoloji çerçevesinde ele almak mümkündür:

1. Sadece temel din hizmetleri sunan camiler/mescitler

Bu kategoride yer alan cami ya da mescitler, sadece dini aktivitelerin yerine getirildiği mekânlardır. Camii ya da mescidin bağlı olduğu dernek veya vakıf binasının bir bölümünde veya kiralanmış uygun bir mekânda ya da Türklere ait evlerde namaz ibadeti, Kur'an öğretimi ve temel dini konularda bilgilendirici faaliyetler gibi hizmetler sunulmaktadır. Bu cami ve mescitler, büyük oranda göçmen Türklere sadece temel dini pratiklerini karşıladıkları mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber bu mekanlarda, sınırlı da olsa zaman zaman sosyo-kültürel bir takım etkinlikler de düzenlenebilmektedir.

İngiltere'de bu kategori altında değerlendirebilecek cami ve mescitlerin isimleri ve buldukları yerleşim yerleri şunlardır: Valide Sultan Cami (Londra), Greenwich Cami (Londra), Peckham Cami (Londra), Shacklewell/Ramazn-ı Şerif Cami (Londra), Şeyh Nazım Dergâhı (Londra), Milli Görüşe ait mescit (Londra), Mura-diye Mescidi (Londra), Luton Türk İslam Merkezi Cami (Luton), Bristol Türk İslam Merkezi Cami (Bristol).

2. Dini ve sosyo-kültürel hizmet ağırlıklı camiler

Bu kategoride yer alan camiler, din hizmetlerinin (namaz kılma, vaaz, dini sohbetler, Kur'an ve dini bilgiler öğretimi, dini nikâh gibi faaliyetler) yanında toplumsal beklentileri dikkate alan ve bu doğrultuda farklı toplum kesimlerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetlerinde yürütüldüğü mekanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

İngiltere'de bu kategori altında değerlendirebilecek camilerin isimleri ve buldukları yerleşim yerleri şunlardır: Aziziye Cami (Londra), Süleymaniye Cami (Londra), Wood Green Fatih Cami (Londra), Mevlana Rumi Camii (Londra), Selimiye Camii (Manchester), Hamidiye Camii, (Leicester), Osmaniye Camii (Stoke-on-Trent).

---

²⁴ Çelik, *a.g.m.*, ss. 135-136.

Bu kategorideki camilerin dini ve sosyo-kültürel hizmet alanlarını şu şekilde sınıflandırabiliriz:

Dini Hizmet Alanları: Cami içi din hizmetleri (namaz, vaaz, dini sohbet, gibi); Hac ve Umre organizasyonu; Kurban organizasyonu; cenaze hizmetleri; namaz vakitleri takvimi hazırlanması; kutlu doğum ve bayramlaşma programları; mevlit ve hatim merasimleri; hafta içi ve hafta sonları sürdürülen Kur'anı Kerim ve temel dini bilgiler dersleri; dini konularda aydınlatma, rehberlik ve danışmanlık, gibi hizmetleri içermektedir.

Sosyo-kültürel Hizmet Alanları: Hafta içi ve hafta sonu destek okulu (Supplementary School); gençlere yönelik sanatsal etkinlikler (folklor, tiyatro, saz dersleri, gibi); terör, hırsızlık, uyuşturucu ve alkol kullanımını gibi kötü alışkanlıklar karşısında Türk gençlerini bilgilendirmeye yönelik sosyal ve eğitsel içerikli programlar; yetişkinlere yönelik İngilizce, bilgisayar, ney kursu, iş bulma ve kariyer programları; bayanlara yönelik dikiş-nakiş kursları, seramik ve takı tasarımı kursu, ev idaresi ve yemek pişirme kursu, ebru kursu gibi çeşitli bilgi ve beceri kursları; sosyal aktiviteler (geziler, sportif faaliyetler, vb.); kültürel ve sosyal içerikli toplantılar, seminerler; hukuki alanlarda danışmanlık programları; kermesler; basılı yayım dağıtımını (dergi, tanıtıcı broşür, dini içerikli kitaplar vb.) gibi hizmetleri içermektedir.

İfade edildiği üzere, çeşitli dernek ve vakıflar bünyesinde rgtlenen cami merkezli yapılanmalar, oldukça çeşitli dini ve toplumsal fonksiyonlar icra etmektedirler. Ancak, bu yapılanmaların hizmet alanlarının bir takım dini ve sosyal değişkenler nedeniyle farklılaştığı görülmektedir. Bu farklılaşmaların temel nedenlerini şu şekilde ifade edebiliriz:

İngiltere'de yaşayan Türk toplumunun dini yapısını ortaya koyarken dikkat çektiğimiz üzere, dinsel ve sosyo-kültürel etkinlikler düzenleyen dini grup ve cemaatler büyük oranda Türkiye'deki dinsel grupların uzantısı olarak ve sahip olunan temel felsefelerine göre faaliyet yürütmektedirler. Bu bağlamda, Türkiye'de dini ağırlıklı ve Kur'an ğretimi merkezli faaliyet yürüten bir grubun İngiltere'deki hizmetlerini de büyük oranda bu doğrultuda sürdürmesini, buna karşın Türkiye'de dinsel hizmetlerin yanı sıra eğitsel ve sosyo-kültürel faaliyetler yürüten grubun ise, İngiltere'de benzer etkinliklere ağırlık vermesini örnek olarak verebiliriz.

Grupların sahip olduğu temel felsefenin neden olduğu ayrışma, yurt dışında yaşayan vatandaşlar için zaman zaman bir problem haline dönüşen takvim (namaz vakitleri) meselesinde kendisini açık bir şekilde göstermektedir. İngiltere'deki dini grup ve cemaatler kendilerine özgü namaz vakitleri tespit ederek, bu vakitlere göre ibadetlerini yerine getirmektedirler. Bu durum, zaman zaman Türk toplumu arasında karışıklığa ve tartışmalara yol açmaktadır.²⁵ Kanaatimizce, her bir grubun hakikati temsilde kendine olan vurgusu ve diğer oluşumlardan kendini ayırıştırarak varlığını sürdürme isteği bu konudaki farklılaşmanın temel nedenidir.

Türlere yönelik hizmet alanlarındaki farklılaşmanın bir diğer nedeni, 'kimlik' yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Kürtler, Türkler ve Kıbrıslı Türkler olmak üzere üç temel kimlikteki göçmenlerden oluşan İngiltere Türk toplumunda, zaman zaman bu gruplar arasında kimlik çatışmalarının yaşandığı görülmektedir. Kendi kimliğini ön plana çıkarmaya çalışan her grup bu doğrultuda farklı faaliyet alanlarına yönelmekte ve bu alanlarda hizmet sunmaktadır.

Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgeler ile Türk nüfusun daha azınlıkta olduğu yerleşim yerlerinde örgütlenen dini grup ve cemaatlerin faaliyet alanlarında da farklılaşma gözlemlenebilmektedir. Türk nüfusun yoğun olduğu bölgelerdeki dinsel organizasyonlar, arz-talep ilişkisinin bir sonucu olarak ve kurumsal yapısını daha güçlü bir şekilde hissettirmek için çok çeşitli alanlarda hizmet sunma yoluna gitmektedirler. Nüfusun yoğunluğu bağlamında yaşanan böyle bir ayrışmanın yanı sıra, Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde de kendi içerisinde bir ayrışma söz konudur. Hali hazırda mevcut camilere yakın yerlerde yeni camiler inşa eden farklı dinsel grupların, bu camilerin çevresindeki Türk ve Müslüman nüfusu kendisine çekmek için farklı içeriklerde yeni hizmet sektörlerine yöneldikleri de görülmektedir.²⁶

---

²⁵ Yakup Coştu, "İngiltere Türk Toplumunun Dini ve Kültürel Sorunları ve Çözüm Arayışları İngiltere Türk Diyanet Vakfı Örneği", *I. Uluslararası Avrupalı Türkler Kongresi "Eğitim ve Kültür" (22-23 Şubat 2008, Antwerp, Belçika)*, ed. İ. Aydoğan, F. Yaylacı, cilt: II, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 2008, ss. 228-229.

²⁶ Küçükcan, "Turks in Britain....", s. 99.

İngiltere’de Türk toplumuna yönelik faaliyet yürüten dini örgütlenmelerin hizmet alanlarındaki farklılaşmanın bir diğerkendeni ise, dini ve kültürel hizmet sunma konumunda olan kişilerin mesleki yeterliliği, eğitim durumu, yaşı ve dil becerisi gibi hususlardır. Neticede kabul edileceği üzere, eğitim düzeyi iyi olan, mesleki yeterliliğe sahip, mesleğini seven, yabancı dile hakim bir din görevlisiyle bu ve benzeri vasıflarda yeterli potansiyele sahip olmayan bir din görevlisinin yürüteceği faaliyetlerin aynı olmayacağı aşıkardır.

İşaret edildiği üzere, İngiltere’de ağırlıklı olarak din hizmeti sunan vakıf ve derneklerin önemli bir kısmı Türkiye kökenli dini grup ve cemaatlerle ilişkili olarak faaliyet göstermektedir. Bu vakıfların genel din hizmeti sundukları cami ve çevresinde oluşan kendine özgü dindarlık deneyimleri heterojen bir yapı arz etmektedir. Bu durum, bir taraftan yaşanılan toplumla olan entegrasyon sürecini olumsuzlarken, diğerk taraftan da gruplar arasında bir takım sürtüşmelerin ve rekabetin oluşmasına neden olabilmektedir.²⁷

---

²⁷ oştu, *a.g.m.*, s. 228.

Tablo 1: İngiltere’de Türklere Ait Camiler/Mescitler ve Bağlı Olduğu Dernek ve Vakıflar

Camilerin Bağlı Olduğu Vakıf ve Dernekler	Cami İsimleri	Camilerin Adresleri	İletişim Bilgileri
İngiltere Türk Diyanet Vakfı (Turkish Religious Foundation UK)	Türk İslam Merkezi Cami Türk İslam Merkezi Cami	126-128 Bury Park Road, <u>Luton</u> , LU1 1HE 272/A Gloucester Road Horfield, <u>Bristol</u> , BS7 8PD	www.diyamet.org.uk Tel : 44 20 8889 5721 Fax: 44 20 8881 0152
İngiltere Türk – İslam Kültür Merkezi Vakfı (UK Turkish – Islamic Cultural Centre Trust)	Süleymaniye Cami Wood-Green Fatih Cami Valide Sultan Cami Greenwich Cami Selimiye Cami Hamidiye Cami Osmaniye Cami	212 – 216 Kingsland Road, <u>London</u> , E2 8AX 10 Coxtan Road, <u>London</u> , N22 6TB 1A Clissold Road, <u>London</u> , N16 9EX 1-9 Evelyn Street, Surrey Quays, <u>London</u> , SE8 5EQ Helmshore Walk Brunswick, <u>Manchester</u> , M13 16 Great Central Street, <u>Leicester</u> , LE1 1A Richmond Terrace Shelton, <u>Stoke-on-Trent</u> , ST1 4ND	www.ukturkislam.co.uk www.suleymaniye.org Tel : 44 20 7684 9900 Fax: 020 7684 9990
İngiltere Türk İslam Cemiyeti (United Kingdom Turkish Islamic Association)	Aziziye Cami	117-119 Stoke Newington Road, <u>London</u> , N16 8BU	www.aziziye.co.uk Tel: 44 20 7254 00 46
Anadolu Müslüman Toplumu (Anatolian Muslim Society)	Mevlana Rumi Cami	337 Fore Street Edmonton, <u>London</u> , N9 0NU	www.anatolianmuslims.org.uk Tel: 020 88842737
Birleşik Krallık Türk İslam Vakfı (The UK Turkish Islamic Trust)	Shacklewell Cami	915 Shacklewell, <u>London</u> , E8 2DA	Tel: 44 20 7249 22 44
Türk Toplum Derneği (Turkish Community Association)	Kotku Cami	35 Grainger Park Road, <u>Newcastle Upon Tyne</u> , NE4 8SA	Tel: 0191 273 9000
Şeyh Nazim Dergahı (Şeyh Nazim El-Hakkani Dergahı)	Peckham Cami Mescit (Dergah Merkez)	1 Peckham High Street, <u>London</u> , SE15 5DY 277 St. Ann's Road, Tottenham, <u>London</u> N15 5RG	
Londra İslam Türk Cemiyeti (London Islamic Turkish Association)	Muradiye Mescidi	16 Green Lanes, Newington Green, <u>London</u> N16 9ND	www.turkocagi.co.uk Tel: 020 7254 3232
İngiltere İslam Toplumu Milli Görüş (Islamic Community Milli Görüş U.K.)	Mescit (Cemiyet Merkezi)	272 Highbury New Park, <u>London</u> , N5 2LH	www.milligorus.co.uk Tel: 44 207 359 04 94

IV. Sonuç

Görüldüğü üzere İngiltere’de Türkiye ve Kıbrıs’tan gelen göçmen ve mülteciler tarafından oluşturulan ve tesis ettikleri camiler vasıtasıyla Türk Toplumuna yönelik dini ve kültürel ağırlıklı faaliyet yürüten birçok organizasyon bulunmaktadır. Bu organizasyonlar sahip oldukları kimlik, ideolojik duruş ve dini bakış açısı gibi bir takım faktörlere bağlı olarak tesis ettikleri bu yapılarda, muhataplarının beklentilerini de dikkate alarak, farklı hizmet alanlarına yönelmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak, çevresindeki diğer yapılanmalarla bir bütün oluşturan genelde Avrupa, özelde de İngiltere’de Türklere ait camilerin, anavatanda kendilerine yüklenen geleneksel rollerinden ayrıştığı ve dini hizmetler yanında sosyal, kültürel ve eğitsel faaliyetlerin de yürütüldüğü mekanlar haline dönüştüğü görülmektedir.

Cami merkezli olarak yürütülen faaliyetler hem dini ve milli kimliğin korunmasına ve iç dayanışmanın artmasına hem de yaşanan ülkeye entegrasyon sürecine büyük katkı sağlamaktadır. Öte yandan, bu faaliyetlerin, ikinci ve üçüncü kuşak neslin, gizli veya aşık bir biçimde, karşı karşıya kaldığı asimilasyonun etkisini minimize etmeye yönelik yürütülmesi, duyarlı ailelerin camileri doğal ve alternatifsiz bir sığınak olarak değerlendirmelerine neden olmaktadır. Bu nedenle, diasporada cami ve çevresinde gelişen dini ve kültürel hayata yakından bakmak ve bu hayatı geliştirici ve zenginleştirici tedbirler üzerinde durmak, göçmen Türklerin yaşadıkları ülkelerdeki mevcudiyetlerinin muhafazasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu bağlamda, Kıta Avrupa’sının çeşitli ülkelerinde ve özelde de İngiltere’de yaşayan göçmen Türklerin dini, sosyal ve kültürel yaşamlarına dair bilimsel çalışmaların artırılması, söz konusu ülkelerde önemli bir popülasyonu temsil eden Türklerin şu anki ve gelecekteki mevcudiyetlerine dair sağlıklı çözümler yapılabilmesine imkân tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

- Ataman, Kemal. "Yapısal Adaptasyon ya da Caminin Asli Fonksiyonlarını stlenme Süreci", *III. Din Őurası Tebliğ ve Müzakereleri*, DİB Yayınları, Ankara, 2005, (531-538)
- Atay, Tayfun. (2006) *Türkler, Kürtler, Kıbrıslılar İngiltere'de Türkçe Yaşamak*, Dipnot Yayınları, Ankara, 2006.
- Batı'da Bir Nakşi Cemaati Şeyh Nazım rneği*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.
- elik, Celaleddin. "Almanya'da Türkler: Sürekli Yabancılık, Kültürel atışma ve Din", *Milel ve Nihal*, C.: 5, sayı: 3, 2008, (105-142)
- olak, Yaşar. "Din Hizmetleri Bağlamında İngiltere Dosyası", 2005 www.diyamet.org.uk/yazilar/ingilteredosyasi.pdf (24.10.2008)
- oştu, Yakup. "İngiltere Türk Toplumunun Dini ve Kültürel Sorunları ve zm Arayışları İngiltere Türk Diyanet Vakfı rneği", *I. Uluslararası Avrupalı Türkler Kongresi "Eğitim ve Kültür" (22-23 Şubat 2008, Antwerp, Belçika)*, ed. İ. Aydoğan, F. Yaylacı, cilt: II, Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 2008, (220-243)
- Gülcan, Nilgün. "Türkiye-İngiltere İlişkileri ve İşbirliği İmkanları" *Bir Başka Açıdan İngiltere*, der. Sedat Laçiner, ASAM Yayınları, Ankara, 2001, (1-66).
- Issa, Tzn. *Talking Turkey The Language, Culture and Identity of Turkish Speaking Children in Britain*, Trentham Books, Staffordshire, 2005.
- Küçükcan, Talip. *Politics of Ethnicity, Identity and Religion Turkish Muslims in Britain*, Ashgate, Aldershot, 1999.
- "Turks in Britain: Religion and Identity", *Turks in Europe, Culture, Identity, Integration*, ed. T. Küçükcan, V. Gngr, Turkevi Research Centre, Amsterdam, 2009, (79-102).
- Ladbury, Sarah. "The Turkish Cypriots: Ethnic Relations in London and Cyprus", *Between Two Cultures : Migrants and Minorities in Britain*, Ed. James L. Watson, Blackwell, Oxford, 1977, (301-331).
- Mehmet Ali, Aydın. *Turkish Speaking Communities and Education –no delight*, Fatal Publication, London, 2001.
- Oakley, Robin. "Family Kinship and Patronage The Cypriot Migration to Britain", *Minority Families in Britain: Support and Stress*, Ed. Verity Saifullah Khan, The Macmillan Press, London, 1979, (13-34).
- Perşembe, Erkan, *Almanya'da Türk Kimliği Din ve Entegrasyon*, Araştırma Yayınları, Ankara, 2005.
- Yalçın, Cemal. "The Turkish Existence in the United Kingdom", *C.. Sosyoloji Tartışmaları Dergisi*, sayı: 1, 2003, (11-27).
- Yılmaz, İhsan. "Londra'daki Türkiye ve Türk Diasporası" *Bir Başka Açıdan İngiltere*, der. Sedat Laçiner, Ankara ASAM Yayınları, 2001, (137-162). www.turkishconsulate.org.uk/tr/turktop.htm (24.01.2008)
- www.aziziye.co.uk (25.07.2008)
- www.diyamet.org.uk (24.10.2008)
- www.suleymaniye.org (14.08.2009)
- www.wisdomschool.org.uk (14.08.2009)
- www.rumicentre.org.uk (14.08.2009),
- www.anatolianmuslims.org.uk (14.08.2009)
- www.turkocagi.co.uk (09.09.2009)
- www.milligorus.co.uk (09.09.2009)
- www.alevi.org.uk (14.09.2009)